

مینیاتور ایران

در اواخر قرن هفتم هجری که سلاطین مغول هواخواه صنایع مستظرفه مخصوصاً دوستدار هنر آرایش و تزئین بودند مینیاتور سازی و مخصوصاً تذهیب در این دوره پیشرفت زیاد کرد امیر تیمور که در سال ۸۷۲ هجری (۱۳۸۱ میلادی) به تسخیر و خرابی شهرها و جهانگشائی خونین خود پرداخت در عین حال مشوق صنعت هم بود.

صنعت مینیاتور در قدیمترین دوران باید از نقوش دیوارهای ساسانی و مخصوصاً در آثار پیروان مانی و بر دیوار معابد و صفحات و کتابهای مذهبی جستجو کرد که بهترین نمونه آن در کشفیات تورفان ترکستان پیدا شده است. عیسویان نسطوری در زمان خلفا نسخ کتاب مقدس را نقاشی میکردند و این نوع کتابها در اطراف ایران بسیار معمول و دست بدست میگشته است، میتوان حدس زد تا حدی این تصاویر مذهبی در نقاشی و مینیاتور اوائل دوره مغول تأثیر داشته است.

صنعت يك نوع نقاشی مینیاتور مانند روی ظروف سفالی سلجوقی باعلی درجه ترقی رسید، در تاریخ میخوانیم مغولها در نقاشیهای زمان خود از روش و سبک نقاشان چینی نیز استفاده کرده اند، انعطال فوق میتوان تا حدی پی برد که ریشه و مایه اصلی مینیاتور در چه دورانی میتوان جستجو کرد.

در اواخر قرن هفتم هجری تبریز مهمترین مرکز مینیاتور بوده است، از

بهترین نمونه‌های این صنعت در آن دوره نسخه کتاب قدیمی منافع الحيوان است که اینک در کتابخانه «پیر یانت مورگان» نیویورک محفوظ و در تاریخ ۶۹۹-۶۹۴ هجری با ۹۴ تصویر مینیاتور در مراغه نوشته شده است. نسخه‌های مینیاتور دار شاهنامه و جامع التواریخ رشیدالدین نیز از آن دوره باقی است که درموزه‌ها و کتابخانه‌های اروپا و آمریکا موجود است.

در مینیاتورهای آن زمان در زمینه و لباس اشخاص طلا زیاد استعمال میشده است، رنگهای آن قهوه‌ای روشن و تیره است و انواع مختلف سبز و آبی و طلایی استعمال میشده است مناظر طبیعی این مینیاتورها معمولاً بسبک چینی است ولی تصاویر اشخاص بسبک مغولی یا با اصطلاح اسلامی و بسیاری از صورتها بطوری با دقت و خوب کشیده شده که طبق آن صورتها میتوان بمطالعه خصائص نژادی مغولها پی برد. در آن دوره به تصاویر بهرام گور و اسکندر کبیر توجه زیاد میشده است. در مینیاتور سازی این قرن سبکهای بوجود آمده که کاملاً جنبه ایرانی بخود گرفته است.

در دوره تیمور (۷۸۲ هجری) هنرمندان و نقاشان را بسمرقند بردند و در زمان جانشینان تیمور در هرات مینیاتور سازی مرسوم و استادان بزرگ در این رشته پیدا شدند از این عصر چند نسخه کتاب با مینیاتورهای عالی باقیمانده که در بغداد و شیراز نوشته و مصور شده و از جمله شاهنامه فردوسی موجود در کتابخانه قاهره است که در سال ۷۹۶ هجری در شیراز نوشته شده است و نسخه‌ای درموزه بریتانیا وجود دارد که شرح داستان عشق همایون شاهزاده ایرانی و همایون دختر امپراطور چین است و در سال ۷۹۹ هجری بخط میرعلی تبریزی نوشته شده است.

در مینیاتورهای این عصر خصوصیت تازه‌ای دیده میشود و آن کوه هائیت در قواصل معین که با سبزه پوشیده شده، افق بلند و رنگهای جدید بالوان گوناگون.

وقتی شاهرخ پایتخت خود را به هرات انتقال داد چون خود شاعر و هنردوست بود کتابخانه‌ای در هرات تأسیس کرد و در آنجا چهل نفر از بزرگترین نقاشان و خوشنویسان و صحافان را گرد آورد و بوسیله آنان عصر طلایی مینیاتور

سازی ایران بوجود آمد.

در مینیاتور های این عصر به ریزه کاری زیاد اهمیت داده میشد و رنگهای جدید لطیف و خوش منظره در آن بکار میرفت. فاصله بین صورتها بطریقی تازه نشان داده میشد و تصاویر در چند سطح کشیده میشده است. طبقات نازک صخره کوهها بافق منتهی میشد، درختان و گل و گیاه با جزئیات کامل نقاشی میشد، آسمان بالای افق اغلب طلائی بود برای نشان دادن ابر، پیچ های نازکی بسبک چینی کشیده میشد آسمان را با رنگ قرمز و ماه و ستارگان را برنگ طلائی جلوه میدادند.

آسمان و آب را با نقره میکشیدند و چون رنگ نقره ای بمرور زمان سیاه میشده است اغلب نویسندگان خارجی گمان کرده اند رنگ آبرسیاه میکشیده اند بدیهیست آسمان روز را نقره ای و آسمان شب را سورمه ای میکشیده اند.

در زمان سلطان حسین باقرا که در سال ۹۱۱ هجری در گذشت او و

وزیر معروفش میرعلی شیر، مشوق و حامی هنر بودند.

بزرگترین نقاشان و مینیاتور کش های ایران کمال الدین بهزاد در دربار سلطان حسین میزیسته است و میگویند او شاگرد پیرسید احمد تبریزی بود. یکی از نقاشان عصر بهزاد که همکار او بوده «قاسم علی» نام داشته که کارهایش از بهزاد کمتر نیست. دو نفر از شاگردان بهزاد «شیخ زاده خراسانی و آقامیرک تبریزی» تقریباً بهمان درجه استادی بهزاد رسیده اند.

بهزاد را استاد عصر خود مینامند نه از آن جهت که برای مینیاتور سبک تازه ای بوجود آورد بلکه از آن جهت که او صنعت رادر کلیه جزئیات آن به منتهای کمال رسانید و تا سالها بعد نقاشی و مینیاتور بسبک او معمول بود.

در سال ۹۱۶ هجری وقتی شاه اسمعیل هرات را تسخیر کرد بهزاد هنوز نقاش دربار هرات بود. شاه اسمعیل بهزاد و چند تن دیگر از نقاشان را با خود به تبریز برد. بهزاد تا سال ۹۲۸ هجری درس کهنه بکار ادامه و بریاست کتابخانه سلطنتی گذاشته شده بود. مینیاتور بسیار زیبا و جالب توجهی که منظره جنگ شتران را نشان میدهد در موزه سلطنتی ایران و منسوب به بهزاد که معروف

است در سن هفتاد سالگی کشیده است .
 در اوایل سلطنت شاه طهماسب سال ۹۳۰ هجری به زاد حیات داشت ،
 آقا میرک از شاگردان او و ازدوستان نزدیک سلطان بوده است ، یکی از
 شاگردان او سلطان محمد نام داشته که بمقام نقاش باشی دربار رسیده و او بوده
 که بشاه جوان تعلیم نقاشی میداده است و سه سال پس از جلوس شاه سلطان محمد
 شاهنامه ای برای شاه طهماسب تهیه کرد که دارای ۱۵۶ مینیاتور بود و اینک
 آن کتاب گرانبها و بی نظیر در تصرف بارون ادوارد روتشیلد در پاریس میباشد .
 نام مینیاتور سازان آن عصر را اینطور نوشته اند: آقا میرک ، سلطان محمد ،
 میرزا علی ، مولانا مظفر علی ، میرسید علی . آنان مشهورترین نقاشان عصر خود
 میباشند و اثر قلم آنان در یکجا وجود دارد و آن نسخه مصور خفیه نظامی
 میباشد که در آن شاهکارهای هر پنج نفر هنرمند نامی عصر وجود دارد و این
 کتاب بمناسبت بیستمین سال زندگی شاه طهماسب کشیده شده و امروز در موزه
 بریتانیا نگاهداری میشود .

در اواخر سلطنت شاه طهماسب بنام « استاد محمدی » شهرت یافت و او در
 ظرافت اشکال حیوانات مهارت کامل داشته .

در همان زمان در بخارا « شیخزاده » و « محمود مذهب » شهرت داشته اند .
 شاه عباس کبیر از بزرگترین حامیان و مشوقین هنر بود و خود نیز نقاشی میکرد
 هنرمندان زمان شاه عباس بیشتر به نسخه برداری از مینیاتورهای سابق پرداختند
 در این عصر تأثیر نقاشی اروپائی در نقاشیهای ایران ظاهر شد ، دور نما کشیده
 شد رنگ آمیزی این زمان نوع تازه ای از رنگهای پرتغالی و بنفش در آن
 دیده میشود مشهورترین مینیاتور ساز این عصر رضا عباسی نقاش و هنرمند مشهور
 زمان است مخصوصاً در ترسیم خطوط منحنی رضا عباسی شهرت زیاد دارد ،
 از او آثار گرانبهای مانند تصاویر ، زوار ، درویش ، جوانان باقیمانده
 که معرف قدرت قلم اوست ، سبک او بعد از فوتش مورد تقلید سایرین قرار
 گرفت یکی از پیروان مکتب او « شفیع عباس » پسر اوست که در زمان شاه عباس
 ثانی میزیسته .

بعد از صفویه تا دوره قاجاریه ، آثار بدیمی از مینیا تور که بتواند با عصر تیموری و طهماسب رقابت کند بوجود نیامد ، نقاشیهای بزرگ روی دیوار که در این دوره رواج پیدا کرد اغلب تحت تأثیر نقاشی اروپائی است ، با استثناء یکی دو نفر مینیا تور ساز کسی نتوانست ظرافت و قدرت قلم قدما را حفظ کند و اگر هم باشد جز تقلیدی از آنان نیست .

در دوران اعلیحضرت رضاشاه پهلوی با افتتاح آموزشگاه صنایع دولتی تهران مینیا تور نیز جزو سایر فنون و هنرها تاب و توانی گرفت ، نقاشی در این دوره دو جنبه پیدا کرد از طرفی عقاید و اصول نقاشی اروپائی را تعقیب کرد که بهترین استاد آن که مال الملک غفاری بود و از طرف دیگر سبک و روش مینیا تور سازی قدیم ایران که احیا و هنوز هم تعقیب میشود ، برخی نیز سبک قدیم ایران را با نقاشی طبیعی کشی اروپائی توأم و سبک خاص و مکتب جدیدی بوجود آوردند .

در عصر شاهنشاه آریامهر با تشکیل وزارت فرهنگ و هنر و تأسیس و توسعه هنرستانها و هنر سراها و تشکیل موزهها و تشویق هنرمندان استعداد نهفته دوستداران مینیا تور نیز با ابتکارات تازه جلوه گر گردید ، نتیجه این تشویق شاهانه تزئینات بی نظیر و زیبای مهمانسرای شاه عباس کبیر در اصفهان است که بهترین آثار مینیا تور و طرح های زیبای این زمان را در آنجا میتوان با آثار سایر صنایع استادان اصفهان پهلوی هم تماشا کرد .

برای بدست آوردن منابع این مقاله و مطالعه درباره هنر مینیا تور ایران و تاریخچه آن نمیتوانید بکتابهای ذیل مراجعه نمائید :

- ۱ - تاریخ هنر ایران - پرفسور آرتور پوپ
- ۲ - راهنمای صنایع اسلامی از م - س - دیماند
- ۳ - تاریخ صنایع ایران از دکتر کریستی ویلسن
- ۴ - صنایع ایران بعد از اسلام از دکتر ذکی محمد حسن